

RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLAR MISOLIDA XORIJIY INVESTITSİYALAR SAMARADORLIGINI BAHOLASH TAHLILI

Ashiraliyev Roʻzali Saydali oʻgʻli

Xalqaro Nordik Universiteti Magistranti

ashiraliyev2325@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda Germaniya, Janubiy Koreya, Hindiston va Turkiya misolida xorijiy investitsiyalar samaradorligini baholash amaliyotlari oʻrganiladi. Tadqiqot xorijiy toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalar (FDI)ning mamlakatlar iqtisodiyotiga, xususan sanoat rivoji, inflyatsiya darajasi va tashqi savdoga qanday taʼsir qilishini tahlil qiladi. Grafik tahlillar orqali FDI oʻsish surʼatlari, inflyatsiya darajasining oʻzgarishlari va sanoatning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi oʻrtasidagi bogʻliqliklar oʻrganilib, har bir mamlakat uchun oʻziga xos xulosalar chiqarilgan. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, FDI samaradorligi nafaqat iqtisodiy omillar, balki siyosiy barqarorlik, institutsional muhit va texnologik rivojlanish darajasi bilan chambarchas bogʻliq. Bundan tashqari, inflyatsiyaning yuqoriligi yoki pastligi FDI oqimlariga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Sanoat ulushining YaIMdagi oʻrni esa investitsiyaviy jozibadorlikning muhim koʻrsatkichlaridan biri sifatida qaraladi.

Kalit soʻzlar: Xorijiy investitsiyalar, FDI, inflyatsiya, sanoat ulushi, Germaniya, Janubiy Koreya, Hindiston, Turkiya, investitsiya muhit, iqtisodiy barqarorlik, tashqi savdo.

Kirish

Globalashuv jarayonlari shiddat bilan kechayotgan bugungi davrda xorijiy investitsiyalar har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol oʻynaydi. Xususan, rivojlanayotgan davlatlar uchun xorijiy sarmoya nafaqat moliyaviy resurslar manbai,

balki zamonaviy texnologiyalar, menejment tajribasi va xalqaro savdo aloqalariga integratsiya vositasi sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (FDI) davlatlarning ishlab chiqarish salohiyatini oshiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi, infratuzilmani modernizatsiya qiladi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

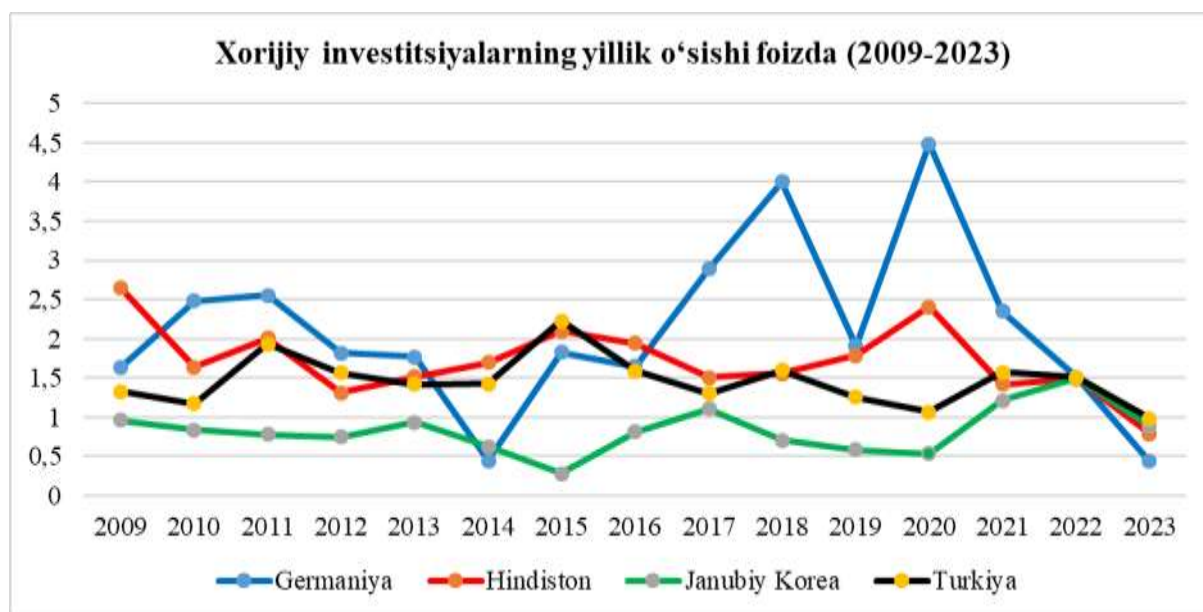
Shu bilan birga, FDI oqimlarining hajmi, ularning yo'naltirilish sohasi hamda iqtisodiyotga keltiradigan real samaradorligi mamlakatlar kesimida keskin farq qilishi mumkin. Bunga ularning iqtisodiy siyosati, institutsional tuzilmasi, inflyatsiya darajasi, sanoat rivojlanish bosqichi va tashqi savdo aloqalari bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli xorijiy investitsiyalar samaradorligini baholash zamonaviy iqtisodiy tahlilning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Mazkur tadqiqotda Germaniya, Janubiy Koreya, Hindiston va Turkiya misolida xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri va samaradorligi o'rganiladi. Tanlangan mamlakatlar o'zining iqtisodiy rivojlanish darajasi, sanoat strukturasidagi farqlar va investitsiyaviy siyosati bilan bir-biridan keskin ajralib turadi. Shuning uchun bu tahlil xorijiy investitsiyalar va iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq anglashga, shuningdek, O'zbekiston singari rivojlanayotgan mamlakatlar uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishga asos bo'la oladi.

Tadqiqot davomida xorijiy investitsiyalar o'sish sur'atlari, inflyatsiya darajasi va sanoatning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi kabi ko'rsatkichlar grafik asosida tahlil qilinadi. Har bir mamlakat misolida FDI oqimlariga ta'sir qiluvchi asosiy omillar aniqlanib, bu jarayonlarning iqtisodiy natijalariga baho beriladi. Shu orqali, xorijiy sarmoyalarni jalb etishda optimal yondashuvlar va milliy strategiyalarni ishlab chiqishga ilmiy asoslar taklif etiladi.

Asosiy qism

Xorijiy investitsiyalar samaradorligini baholash zamonaviy iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u davlatlarning iqtisodiy o'sish sur'atlariga, sanoat rivojiga, inflatsiya darajasi va xalqaro savdodagi ishtirokiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (FDI) mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalarni jalb qilish, ish o'rinlarini yaratish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Turli mamlakatlarda FDIning samaradorligini baholash mexanizmlari va uslublari o'ziga xos bo'lib, ularning iqtisodiy, siyosiy va institutsional tizimlariga bog'liq holda shakllangan. Ushbu tadqiqotda Germaniya, Janubiy Koreya, Hindiston va Turkiya misolida xorijiy investitsiyalar samaradorligini baholash amaliyotlari o'rganamiz va ularning iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan bog'liqligi chuqurroq tahlil qilib ko'ramiz(2.6-rasm).

2.6-rasm. Xorijiy investitsiyalarning yillik o'sishi¹

¹ Jahon Banki statistika ma'lumotlaridan foydalangan holda muallif ishlanmasi

Mazkur grafikda 2009-yildan 2023-yilgacha bo'lgan davrda Germaniya, Hindiston, Janubiy Koreya va Turkiya davlatlarida xorijiy investitsiyalar yillik o'sish foizlarining dinamikasi aks etgan. Grafikdan ko'rinib turibdiki, har bir mamlakatda bu o'sish sur'atlari o'ziga xos bo'lib, ayrim yillarda keskin o'zgarishlar kuzatilgan. Bu esa xorijiy investitsiyalar oqimining tashqi va ichki omillarga bog'liq holda qanday ta'sirlanishini yaqqol namoyon etadi.

Eng avvalo, Germaniya investitsiya o'sishidagi eng keskin tebranishlar bilan ajralib turadi. 2014-yilda Germaniyada o'sish foizi pasayib, 0.5% atrofida bo'lgan bo'lsa, 2018-yil va 2020-yillarda esa keskin sakrashlar bilan mos ravishda 4.0% va 4.5% darajasiga ko'tarilgan. Bunday o'zgarishlarga asosiy sabab sifatida Yevro hududida iqtisodiy barqarorlikka erishish, Yevropa Markaziy Bankining investitsiyalarni rag'batlantiruvchi pul-kredit siyosatlari va sanoat modernizatsiyasi dasturlarini keltirish mumkin. Shu bilan birga, 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi boshlangan bo'lishiga qaramay, Germaniyaning yuqori texnologiyali sanoatiga talab ortgani va logistika zanjirlarida diversifikatsiya boshlanganini hisobga olish zarur. Biroq 2023-yilda bu o'sish keskin pasayib, 0.5% atrofida saqlangan, bu esa energiya inqirozi, Yevropa Ittifoqidagi siyosiy tangliklar va global iqtisodiy sustkashlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Hindiston bo'yicha esa ko'proq barqaror o'sish kuzatiladi, lekin 2020-yilda keskin yuqorilash — ya'ni 2.4% darajasiga chiqishi bilan ajralib turadi. Bu davrda Hindistonda "Make in India" tashabbusining kuchaytirilgani, axborot texnologiyalari sohasidagi global talabning ortishi va kompaniyalar tomonidan ishlab chiqarish bazalarini Xitoydan Hindistonga ko'chirishga qaratilgan harakatlar ayni paytda faollashgani bilan izohlansa bo'ladi. Biroq, keyingi yillarda ushbu o'sish sekinlashgan — 2023-yilda u 1% dan ham pastga tushgan, bu esa valyuta

tebranishlari, infratuzilmadagi muammolar, byurokratik to'siqlar va jahon bozorlaridagi noaniqliklar bilan bog'liq.

Janubiy Koreya eng past o'sish sur'atlarini namoyon etgan mamlakat bo'lib, bu yerda o'sish doimiy ravishda 1% dan past yoki atrofida bo'lib kelgan. Ayniqsa, 2015-yilda 0.3% darajasida bo'lgan o'sish Janubiy Koreyada investitsiyalarning ko'proq barqaror, ammo sekin oqimda amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Bunga asosiy sabab sifatida Koreya iqtisodiyotining eksportga yo'naltirilgani, mahalliy bozorning kichikligi va moliyaviy bozorlarining yuqori darajada tartibga solinganligini aytish mumkin. Shuningdek, raqobatbardosh texnologik muhitda xorijiy kompaniyalarning yangi kirib borishiga to'siqlar ham o'sishni cheklab turadi.

Turkiya esa butun davr mobaynida o'rtacha darajadagi, biroq noaniq tebranishlar bilan tavsiflanadi. 2015-yil atrofida investitsiya o'sishining yuqori darajasi — taxminan 2.2% — kuzatilgan bo'lsa, 2019-yilga kelib bu ko'rsatkich 1.2% gacha pasaygan. Bunday tebranishlarning asosiy sabablari sifatida Turkiyada siyosiy beqarorliklar, valyuta inqirozlari, tashqi qarzдорlik ortishi va inflyatsiya darajasining oshib borishini keltirish mumkin. Shuningdek, geosiyosiy omillar, masalan, Turkiyaning NATO, Yevropa Ittifoqi va Yaqin Sharqdagi geostrategik pozitsiyasi ham investitsiya oqimlariga ta'sir qilgan.

Grafikdagi umumiy tendensiyalardan shuni ko'rish mumkinki, 2009–2023-yillar oralig'ida xorijiy investitsiyalar o'sishi jahon moliyaviy inqirozi (2008-2009), Yevro hududidagi qarz inqirozlari (2011–2012), COVID-19 pandemiyasi (2020) va geosiyosiy keskinliklar (2022–2023) kabi global omillar ta'sirida davriy ravishda tebrangan. Bu holat shuni ko'rsatadiki, xorijiy investitsiya oqimlari nafaqat iqtisodiy omillarga,

balki siyosiy barqarorlik, huquqiy muhit, texnologik infratuzilma va global savdo tarmoqlariga bog'liq.

Yuqoridagi tahlillar asosida har bir mamlakatda umumiy xulosa sifatida shuni ayta olamiz-ki, FDIning o'sish sur'atlari sanoat ishlab chiqarishi, inflyatsiya darajasi va tashqi savdo hajmiga qanday ta'sir qilishi yoki ushbu omillar bilan qanday bog'liqlikka ega ekani o'rgandik. Germaniyada FDI oqimi yuqori texnologiyali sanoatlar, ayniqsa mashinasozlik va avtomobilsozlik sohalariga yo'naltirilgan bo'lib, bu mamlakatning sanoat salohiyatini yanada kuchaytirgan. Shu bilan birga, inflatsiya darajasi Germaniyada nisbatan barqaror bo'lib, FDI oqimlari narxlar o'sishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydi, ammo savdo balansi ijobiy ko'rsatkichlarga ega bo'lib, eksport hajmlarining ortishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Tadqiqotda Germaniya, Janubiy Koreya, Hindiston va Turkiyaning xorijiy investitsiyalarni jalb qilishdagi yondashuvlari, ularning iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan o'zaro aloqasi chuqur tahlil qilindi. Germaniyada investitsiyalar barqaror sanoat siyosati va past inflyatsiya fonida yuqori sur'atlarda o'sgan. Janubiy Koreya texnologik rivojlanish va yuqori sanoat salohiyati hisobiga FDIni faol jalb etgan. Hindistonda xizmat ko'rsatish va IT sohalaridagi investitsiyalar muhim rol o'ynagan bo'lsa-da, sanoatning YaIMdagi ulushining kamayishi FDI oqimining sekinlashuviga olib kelgan. Turkiyada esa siyosiy va makroiqtisodiy beqarorliklar fonida investitsiya muhitida o'zgaruvchanlik kuzatilgan. Umuman olganda, FDI samaradorligini ta'minlash uchun barqaror siyosiy muhit, past inflyatsiya, rivojlangan sanoat infratuzilmasi va investorlarga qulay institutsional tizim zarur. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, har bir mamlakat uchun xorijiy investitsiyalarning ijobiy

ta'siri ularning iqtisodiy va siyosiy holatiga mos ravishda namoyon bo'ladi.